

А. Ф. ХАЦКЕВІЧ, М. В. КУЗНЯЦОУ

НАВУКОВАЯ І ПЕДАГАГІЧНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ В. Г. КНОРЫНА

У савецкай гісторыка-партыйнай навуцы віднае месца належыць выдатнаму дзеячу Камуністычнай партыі і міжнароднага рабочага і Камуністычнага руху Вільгельму Георгіевічу Кнорыну (1890—1938 гг.).

Нарадзіўся В. Г. Кнорын у Латвіі, на хутары Цыелі Скуенскай воласці Цэсіскага павета Ліфляндскай губерні, які бацькі арандавалі ў мясцовага барона. Пастаянна галеча, у якой жыла сям'я Кнорыных, вымушала яго з ранняга дзяцінства працаваць пастухом. У 15 год Віліс стаў рабочым ватнай фабрыкі Вісендорфа, дзе пазнаёміўся з рэвалюцыйнымі рабочымі. Вялікі ўплыў на рэвалюцыйнае фарміраванне юнака зрабіла рэвалюцыя 1905—1907 гг., а таксама творчасць вялікага латышкага паэта-рэвалюцыянера, вучонага і мысліцеля Яна Райніса.

У маі 1910 г., незадоўга да заканчэння Вольмарскай настаўніцкай семінарыі, В. Г. Кнорын быў прыняты ў рады сацыял-дэмакратыі Латышкага краю. З гэтага моманту ён поплеч з латышскімі рэвалюцыянерамі Пятром Стучкам, Робертам Эйхе, Янам Фабрыцыусам і іншымі ішоў у авангардзе рабочага класа Латвіі, аддаючы ўсе свае сілы і веды справе вызвалення працоўных мас. Ён вёў агітацыю і прапаганду сярод рабочых і сялян, выступаў з лекцыямі і дакладамі ў легальных грамадствах, супрацоўнічаў у сацыял-дэмакратычных выданнях. У гэты перыяд ён сфарміраваўся як таленавіты літаратурны крытык, вучоны і публіцыст. Першыя працы В. Г. Кнорына «Мастацтва і дыялектыка», «Змест і форма», «Эміль Верхарн і латышская літаратура» сведчылі аб ідэйнай накіраванасці яго творчасці, характарызавалі як падрыхтаванага філосафа-марксіста, які цалкам авалодаў дыялектычным метадам.

Навуковую і публіцыстычную дзейнасць В. Г. Кнорына перарвала першая сусветная вайна. Мабілізаваны ў армію, ён трапіў на Заходні фронт, дзе разам з М. В. Фрунзе, К. І. Ландэрам, А. Ф. Мясніковым і іншымі ўзначаліў рэвалюцыйныя сілы Беларусі ў барацьбе за заваяванне працоўных мас, за перамогу Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Пад кіраўніцтвам А. Ф. Мяснікова, В. Г. Кнорына бальшавікі Мінска амаль адначасова з перамогай узброенага паўстання ў Петраградзе ўзялі ўладу ў свае рукі, стварыўшы Ваенна-рэвалюцыйны камітэт Заходняй вобласці і фронту.

Будаўніцтва і ўмацаванне савецкага ладу, далейшае развіццё рэвалюцыйнага працэсу патрабавалі ад бальшавікоў асэнсавання таго, што адбылося, паказу ролі Камуністычнай партыі ў сацыялістычнай рэвалюцыі, нябачанага гераізму мас.

Першыя работы В. Г. Кнорына па асветленню гістарычных падзей сацыялістычнай рэвалюцыі нарадзіліся ў полымі грамадзянскай вайны, у жорсткіх баях з усім тым, што перашкаджала станаўленню і ўмацаванню Савецкай улады. Яны пісаліся па гарачых рэвалюцыйных падзеях.

У 1919 г. у Смаленску ЦК Кампарты Літвы і Беларусі стварыў рэдакцыйную калегію ў складзе В. Г. Кнорына, А. Р. Чарвякова для дапамогі падпольным арганізацыям, якія дзейнічалі на захопленай польскімі легіянерамі тэрыторыі. Рэдкалегія выдавала работы У. І. Леніна па надзённых пытаннях, накіроўвала за лінію фронту артыкулы і брашуры А. Ф. Мяснікова, В. Г. Кнорына, В. С. Міцкевіча-Капсукаса, З. І. Алексы-Ангарэтыса.

Кіруючыся надзённымі патрэбамі выхавання членаў партыі і ў мэтах засваення імі камуністычнага светапогляду, ЦК КП(б) ЛіБ у красавіку таго ж года стварыў камісію ў складзе А. Ф. Мяснікова, В. Г. Кнорына і іншых для выдання зборніка па дыялектычнаму і гістарычнаму матэрыялізму. На гэтыя мэты выдаткавалася 200 тыс. руб.¹

У сувязі з адсутнасцю прапагандыстаў і агітатараў, лектарскіх кадраў А. Ф. Мяснікоў, В. Г. Кнорын і іншыя кіраўнікі беларускіх бальшавікоў іншы раз самі з'яўляліся кіраўнікамі і лектарамі партыйных школ, выкладаючы слухачам асновы марксісцка-ленінскага вучэння. У адкрытай па рашэнню Паўночна-Заходняга абкома партыі ў 1918 г. партыйнай школе В. Г. Кнорын чытаў курс гісторыі партыі².

Таленавіты аратар, В. Г. Кнорын натхнёна расказваў слухачам аб гісторыі барацьбы ленінскай партыі, даходзячы да сэрца кожнага, раскрываючы мэты і далейшыя задачы бальшавікоў.

Надзённая задача партыйнага актыву, камсамольскай моладзі прывялі яго да думкі аб неабходнасці стварэння кнігі, якая б па магчымасці поўна асвятляла гісторыю барацьбы партыі і працоўных мас супраць царызму і контррэвалюцыі. І такая кніга была напісана³. В. Г. Кнорын раскрыв у ёй рэвалюцыйны шлях бальшавікоў Беларусі, паказаў паслядоўную барацьбу пралетарыяту і сялянства супраць меншавікоў і нацыяналістаў, змаганне бальшавікоў супраць аб'яднаных тэндэнцый, за самастойнасць бальшавіцкай партыі, падкрэсліў гістарычную ролю сацыялістычнай рэвалюцыі ў лёсе працоўных. В. Г. Кнорын марыў напісаць другую частку кнігі, але для пастаяннай, мэтанакіраванай работы не хапала часу.

Пасля вызвалення Беларусі ад польскіх захопнікаў Прэзідыум ЦВК БССР на чале з А. Р. Чарвяковым, Цэнтральнае Бюро Кампарты Беларусі на чале з сакратаром ЦБ В. Г. Кнорыным пастанавілі адкрыць першую ў гісторыі Беларусі вышэйшую навучальную ўстанову — Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. На ўрачыстым пасяджэнні, прысвечаным адкрыццю ўніверсітэта 30 кастрычніка 1921 г., В. Г. Кнорын падкрэсліў вялікае значэнне гэтага гістарычнага факта для Беларусі: «Перад намі мэта: выкаваць рабочую культуру, стварыць новую пралетарскую навуку, і гэтай мэты мы павінны дасягнуць у што б та ні стала, нягледзячы ні на якія ахвяры і нястачы»⁴.

В. Г. Кнорын праяўляў вялікі клопат аб падборы кадраў выкладчыкаў для ўніверсітэта, аб іх матэрыяльным дабрабыце. Прафесар С. Я. Вальфсон успамінаў, што ён жыва цікавіўся кожнай падрабязнасцю, якая мела дачыненне да ўніверсітэта, і не раз заходзіў да яго позняй ноччу перагаварыць аб той ці іншай ўніверсітэцкай справе⁵.

¹ ПАІГП пры ЦК КПБ, ф. 39, воп. 1, с. 13, л. 10—12.

² Там жа.

³ В. Кнорин. Революция и контрреволюция в Белоруссии, ч. 1 (февраль 1917 — февраль 1918). Смоленск, 1920.

⁴ «Веснік народнага Камісарыята асветы ССРБ» № 1, 1921, стар. 20; Н. И. Красовский. Высшая школа Советской Белоруссии. Минск, 1972, стр. 78.

⁵ Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт да 10 гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі. Минск, 1927, стар. 54.

У сувязі з тым што ва ўніверсітэце не хапала выкладчыкаў, кіраўніцтва звярнулася да В. Г. Кнорына з прапановай чытаць курс эканомікі пераходнага перыяду. Аднак, заняты работай на пасадзе сакратара ЦБ КП(б)Б, ён быў вымушаны адмовіцца. Пытанне аб яго ўдзеле ў выкладчыцкай рабоце нават абмяркоўвалася на пасяджэнні ЦБ КП(б)Б. «Прыцягненне тав. Кнорына да работы ва ўніверсітэце, — гаварылася ў пастанове, — лічыць немагчымым, паколькі гэта пашкодзіць саўпартрабоце ў Беларусі»⁶, але пад уплывам настойлівых просьбаў кіраўніцтва ўніверсітэта яму было дазволена сумяшчаць выкладчыцкую работу з партыйнай.

Ветэран партыі, Р. К. Кітайн успамінае аб навукова-педагагічнай дзейнасці В. Г. Кнорына ў гэты перыяд: «Хто не памятае яго з нас, яго лекцыі на ФГН (факультэт грамадскіх навук.— А. Х., М. К.) БДУ ў Мінску. Калі ён іх чытаў, зала была перапоўнена не толькі слухачамі ФГН, але і прыйшоўшымі... бо гэта былі лекцыі, ад якіх людзі розуму набіраліся, бо ён быў для беларускіх камуністаў кіраўніком і настаўнікам. Такім мы яго памятаем і ніколі не забудзем напісаных ім прапагандысцкіх і філасофскіх работ».

У чэрвені 1921 г. ЦБ КП(б)Б прыняло пастанову аб арганізацыі камісіі па вывучэнню гісторыі партыі Беларусі. Стварэнне яе даручалася В. Г. Кнорыну. Ён гораца ўзяўся за работу. 18 красавіка 1922 г. ЦБ КП(б)Б пастанавіла прыступіць да выдання кнігі па гісторыі партыі «Беларусь і КПБ»⁷.

У маі 1922 г. у створаным ЦБ КП(б)Б выдавецтве «Уперад» выйшла другая работа В. Г. Кнорына па гісторыі Кампартыі Беларусі⁸. У кнізе, напісанай па гарацых слядах рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, В. Г. Кнорын прасочваў гісторыю бальшавізму ў Беларусі амаль да 1920 г. У рабоце знайшлі адлюстраванне ўспаміны, вопыт рэвалюцыйнай барацьбы самога даследчыка. Каштоўнасць кнігі — у непаўторнасці непасрэднага ўражання актыўнага ўдзельніка барацьбы за сацыялістычную рэвалюцыю.

Распрацоўкай пытанняў гісторыі Кампартыі Беларусі В. Г. Кнорын працягваў займацца і ў Маскве, куды быў адазваны ў 1922 г. для работы ў апарате ЦК РКП(б). Разам з групай старых бальшавікоў — удзельнікаў Вялікага Кастрычніка ён увайшоў у склад камісіі па гісторыі ВКП(б) і Кастрычніцкай рэвалюцыі на Заходнім фронце і ў Заходняй вобласці. На пасяджэнні камісіі 21 лістапада 1923 г. яму была даручана распрацоўка адзінаццатай і шаснаццатай глаў кнігі. Яму даручалася таксама прыцягнуць да ўдзелу ў падрыхтоўцы кнігі К. І. Ландэра, віднага ўдзельніка Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Беларусі.

Больш цэласнай работай В. Г. Кнорына па гісторыі рэвалюцыйнага руху ў Беларусі з'яўляецца яго брашура «1917 год в Белоруссии и на Западном фронте» (Минск, 1925).

Вялікая ўвага В. Г. Кнорына да гісторыі Кампартыі Беларусі была выклікана не толькі задачай поўна і з навуковай паслядоўнасцю разгледзець дзейнасць бальшавікоў Беларусі, але таксама пільнай неабходнасцю даць бой хлуслівым сцвярджэнням буржуазных нацыяналістычных ідэолагаў, якія скажалі сапраўдную сутнасць бальшавізму ў Беларусі. Ён паставіў сваёй мэтай раскрыццё палавінчатай, апартуністычнай пазіцыі дробнабуржуазных партый, якія дзейнічалі ў Беларусі. В. Г. Кнорын пераканаўча і аргументавана даказаў, што ад расійскага

⁶ Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт да 10 гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі, стар. 54.

⁷ ПАІГП пры ЦК КПБ, ф. 4, воп. 1, с. 394, л. 32.

⁸ В. Кнорин. Пять лет. (Краткий конспект к истории КП(б)Б). Минск, 1922.

большавізму, а не ад гэтых партый ідзе гісторыя Кампартыі Беларусі, што стваральнікам яе з'яўляецца старая ленінская гвардыя, якая ў цяжкіх умовах імперыялістычнай вайны змагалася за заваяванне рабочых і сялян Беларусі, салдат Заходняга фронту на бок сацыялістычнай рэвалюцыі, узначаліла рэвалюцыйны рух працоўных мас супраць самадзяржаў і буржуазіі.

У 1924 г. В. Г. Кнорын прымаў актыўны ўдзел у сістэматызацыі работ У. І. Леніна па аграрных пытаннях. У 1925 г. было прынята рашэнне аб выданні 10-томнага збору твораў У. І. Леніна на латышскай мове пад рэдакцыяй В. Г. Кнорына, П. Стучкі, А. Баўзе і К. Крастыня. Аднак цяжасці з паперай не дазволілі здзейсніць цалкам гэты намер. Выйшла толькі тры томы з запланаванага збору твораў У. І. Леніна. Трэці том выйшаў пад рэдакцыяй В. Г. Кнорына і з яго прадмовай.

У 1926 г. ЦК ВКП(б) зацвердзіў Палажэнне аб савеце Гістпарта, які быў арганізаваны для агульнага кіраўніцтва работай інстытута. У склад савета, які складаўся з 15 назначаных ЦК ВКП(б) чалавек, увайшоў і В. Г. Кнорын, які загадаў у гэты час Агітпропам ЦК ВКП(б). Савет Гістпарта разглядаў планы і даследаванні работ, кантраляваў іх выкананне, узгадняў работы інстытута з літаратурна-выдавецкай работай іншых устаноў, разглядаў пытанні па даручэннях ЦК ВКП(б).

У гэты час В. Г. Кнорын сплануваў работу ў Агітпропе з выступленнямі, лекцыямі па гісторыі партыі на курсах сакратароў павятовых камітэтаў, падрыхтаваў да выдання кнігу «Аб сутнасці савецкай дзяржавы»⁹.

Работа ў Агітпропе садзейнічала развіццю ў В. Г. Кнорына якасцей нястомнага, пільнага байца ідэалагічнага фронту, які не толькі бачыць сённяшні дзень, але і зазірае далёка ў будучыню. Як кіраўнік ідэалагічнага фронту партыі В. Г. Кнорын звярнуў увагу партыйных кадраў на неабходнасць паліпцінення выхавальнай работы сярод моладзі, на выкладанне грамадскіх навук у вун, якое было сканцэнтравана ў руках тэарэтычна слаба падрыхтаванай беспартыйнай прафесуры. «Справа ў тым, што, не з'яўляючыся членам Камуністычнай партыі, нельга быць сапраўдным марксістам, нельга даць сапраўднай марксісцкай работы ні па адной галіне грамадскіх навук, — гаварыў ён. — Не з'яўляючыся членам Камуністычнай партыі, нельга вучыць сапраўднаму марксізму і ленінізму савецкую моладзь»¹⁰.

3 поўным тэкстам дакумента можна азнаёміцца ў бібліятэцы

⁹ ЦПАІМЛ, ф. 17, воп. 60, с. 797, л. 23.

¹⁰ В. Кнорин. Агитация и пропаганда в борьбе за социализм. («Коммунистическая революция» № 12, 1926, стр. 12).

¹¹ «Савецкая Беларусь» ад 24 красавіка 1928 г.